

NEVRUZ ZİRVESİ

I. Uluslararası

Ali Şir Nevai

ÖZBEK

**KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI
SEMPOZYUMU**

20-23 Mart 2018

ANTALYA

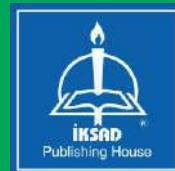

TAM METİN KİTABI

Editörler

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA

Umsunay ZHUMASHEVA

ISBN 978-605-7923-08-0

TAM METİN KİTABI

I. ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK TARİHİ KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

20-23 Mart 2018

ANTALYA

Editörler

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA

Umsunay ZHUMASHEVA

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

**Iksad Publications - 2018©
ISBN –978-605-7923-08-06**

SUMMIT ID	
NAME	INTERNATIONAL NEWROZ SUMMIT
PARTICIPATION	Keynote and Invited
DATE & PLACE	March 20-23, 2018 – Antalya/TURKEY
ORGANIZATOR	İKSAD- Institute of Economic Development and Social Researches
SYMPOSIUM	UZBEK
HEAD OF ORGANIZING COMMITTEE	Mustafa Latif EMEK
HEAD OF SUMMIT	Prof. Dr. Mustafa TALAS
ORGANIZING COMMITTEE	Dr. Dilorom HAMROEVA Dr. Mariam S. OLSSON Dr. Liliya BUSKUNBAYEVA Gulgina ŞAMSUTDINOVA
KEYNOTE SPEAKER	Dr. Shurubu KAYHAN Dr. Osman Kubilay GÜL
COORDINATORS	Kaldygul ADILBEKOVA & Baurcan BOTAKARAEV Hasan SURKHAYLI & Zhuldyz SAKHI

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

SON DÖNEM KLASİK DOĞU TÜRK ŞİİRİNDE SELLEMNÂ REDİFLİ GAZELLER

Prof. Dr. Selahittin TOLKUN

Anadolu Üniversitesi

Türkçeye başka dillerden geçen *çekimli isim* veya *çekimli fiiller* dilimizde basit bir isim gibi kullanılırlar. Keza Arapça veya Farsçadan geçen kimi cümle niteliğindeki kısa yapılar da dilimizde isim görevi görürler. Bu isimler cümlede sıfat, zarf, yüklem gibi değişik görevlerde bulunabilirler. Bu durum hem Özbek hem de Türkiye Türkçesinde görülmektedir.

Özbek Türkçesinde basit bir isim gibi düşünülen *mubârâkbâd* Farsça *mubârak bâd* (اد بارک ب) “mübârek olsun” cümlesinden gelir. Bu cümledeki *bâd* Farsçada *bûden* filin dua kipinin üçüncü teklik şahıs çekimidir ve “olsun” anlamındadır (Ateş-Tarzî: 31).

Örnek: *Äziz vätändâşlär sizlärni Özbekistân Respublikäsi mustäqilliginij 25 yilligi bilän çin yürükdän mubârâkbâd etämän.* “Sevgili vatandaşlar sizleri Özbekistan Devleti’inin istiklalinin 25. Yılı münasebetiyle yürekten tebrik ediyorum.” *Sizni yazgân kitobijiz üçün mubârâkbâd etämiz* “Sizi yazdığınız kitabınzdan dolayı kutlارız.”.

Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde “*Kâlubela*’dan beri Müslümanız.” cümlesindeki *kâlubelâ* aslında Arapçada “Evet, dediler.” anlamında bir cümledir. Keza Türkçedeki şaşkınlık ifadesi olarak da kullandığımız *Allahuekber* “Allah en büyütür!” veya hapşırıldığımızda söylediğimiz *Elhamdullillah* “Hamd Allah’adır.” anlamındaki cümlelerdir. Yine Kelime-i Tevhîd’in ilk bölümű olan *lâ ilâhe illallah* “Allah’tan başka ilah yoktur.” cümlesi Türkiye Türkçesinde iman tazelemek için değil, şaşırmama, kızma, hayıflanma, serzenişte bulunma gibi durumlarda bir ünlem olarak söylenmektedir. Ancak dilimizde bunlar esasen basit birer kelime gibi kullanılır.

Klasik Doğu (Türkistan) Türk Edebiyatı’nın son dönemlerinde yaşamış olan bir çok şair Arapçada “selam verdik” anlamında kullanılan سَلَّمْنَا (تَحْنُون) cümlesini redif olarak kullanmışlardır, bu cümleden ahenk unsuru olarak yararlanmışlardır.

Aslında Türkiye Türkçesinde bu kalıptaki iki cümle basit birer tasdik ünlemi olarak kullanılmaktadır. Bunların ilki *âmennâ* TDK’nın sanal sayfasında ünlem olarak gösterilmekte ve “□Öyledir, doğru, diyecek yok, inandık□ anımlarında bir onaylama sözü.” olarak açıklanmaktadır. Aynı şekilde *âmennâ* kelimesi “âmennâ ve sâddaknâ” biçiminde de bilhassa dinî ayet ve hadisler söz konusu olduğunu kullanılan tasdik ünlemidir: *Ya Rasullah sen ne dersen âmennâ ve sadaknâ!* Oysa *âmennâ* Arapçada “Înandık.”, *sâddaknâ* ise “Tasdik ettik.” anımlarında birer basit cümledir.

Kimi klasik şairlerin *merhabâ* veya *esselâm* redifli gazelleri bulunmaktadır. Ancak bunlardaki anlam *sellemnâ* ile örtüşmemektedir. Aşağıdaki merhabâ redifli gazel Nadire’ye (1792-1842) aittir.

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Märhäbå ey päyk-i sultân, märhäbå
Hudud-i mülk-i Süläymân, märhäbå.

Nâdirâ, här söz ki inşâ äylädi
Äydi äjä ähl-i dävrân, märhäbå (Qâdirova: 10)

Aynı Nihâni mahlaslı hem klasik dönemin son; hem de günümüz - bilhassa da komünist propagandist- şairinin temsilcilerinden olan Hamza Hekimzâde Niyâzî (1889-1929) ait esselâm redifli iki gazelinden birinin ilk ve son beyitleri verilmiştir. Bunlarda da *sellemnâ* anlamı yoktur.

Mändin sängä, éy mähliqâ, mähbub-ı dävrân ässälâm,
İydij mubârâk, éy pâri, mä'suqâ-i cân ässälâm

Köz qâni birlâ nâmälär yazdı Nihâni értärâq
Qilsäng kâräm rânc-ı qâdâm qâlmây puşaymân ässälâm (Erkinov vd.: 177-178)

Klasik Doğu Türk edebiyatının son temsilcilerinden aşağıda doğum tarihlerine göre sıraladığımız şairlerin sellemnâ redifli gazelleri bulunmaktadır.

Emîrî (1787-1822)
Ma'den (1761-1868)
Üveysî / Veysî (1779 – 1845)
Âgehî (1809-1874)
Fîrûz (1845 -1910)
Evez (1884-1919)
Dîvânî (1887-1938)

Klasik Doğu Türk edebiyatının son devrinde esasen iki muhit vardır. Bunlar o dönemdeki iki hanlığa dayanmaktadır: Hokand Hanlığı ve edebî muhiti, Hive Hanlığı ve edebî muhiti. Yukarıdaki listede yer alan isimlerden Emîrî bilhassa Hokand hanı idi. Üveysî / Veysî, Ma'den Hokand muhitinde; Âgehî, Fîruz, Evez ve Dîvânî ise Hive muhitinde yaşamıştır.

Bunların dışında günümüzde Güney Türkistan (Afganistan)'da yaşayan Özbekler içinde geleneği devam ettiren şairler arasında da sellemnâ redifli yazar şairler bulunmaktadır.

Äzîmiy Särpuliy (1897-1991)
Äbdulhâmid Âgäh (1931-2006)
Äbdulhâkim Şârî Câvizcâniy (doğ. 1935),
Muhâmmâd Ämin Mâtîn-i Ändhöyi (doğ. 1940),
Muhâmmâd Räfîk Qâdiriy (doğ. 1978).

Sellemnâ Redifli Gazellerin Özellikleri

Yukarıda açıklanan Arapçada “Selam verdik.” anlamında kullanılan سلمنا (سخن) cümlesinin redif olarak kullanıldığı şiirlerde anlamı hakkında 5 ciltlik *Özbek Tiliniy İzâhli Luğâti*'nde şu açıklama yapılmaktadır:

Sallamnâ [a. سلمنا – tebrik ederiz, kutlarız] *kitabî*. Bravo, aferin, tesennî, teşekkür”. (ÖTİL)

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Äváz Muhämmed İnâq'ın şiirlerini yer aldığı *Saylanma* adlı eserin sonundaki sözlük kısmında ise kelime “Bravo, yaşa, maşallah” olarak açıklanmaktadır (Yusupov – Rähmânov: 349). Rıdvan Öztürk, Afganistan Özbek şairlerini incelediği eserinde *sellemnâ* redifli gazelleri Türkiye Türkçesine çevirirken “eyvallah” kelimesini kullanır (Öztürk: 283). Biz bu açıklamalara ilaveten kimi şiirlerde kelimenin Türkiye Türkçesindeki “Aşk olsun!” deyimine karşılık olduğu kanaatindeyiz.

Aslında *sellemnâ* kelimesi klasik dönemin son temsilcilerinden sayılabilen şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Asıl adı Nebihân Hocayev (Özbek Latin yazımıyla Nabixon Xocayev “Näbixân Xocäyev”) olan Çustiy (1904-1983), Sovyet döneminde klasik tarzda şiirler yazmış bir şairdir. Birçok şiirinin bestelendiği görülmektedir. Çustiy'nin *sellemnâ* redifli gazeli yoktur. Ancak *Sallamnâ* adını verdiği gazelde bu kelime geçmektedir. Aşağıda *sellemnâ* kelimesinin geçtiği iki beyit verilmektedir.

Tâcik âvâzin eşitgân här näfär Özbek ki bâr
Sän'atiñgä rähmât, âvâziñgä sällämñå, dedi.

Tâc-i sär ey dostân, xuş âmâded, xuş âmâded!
Çustiy häm täkrâr täkrâr sizgä sällämñå, dedi. (Xocäyeva- Xocäyeva: 81)

Son olarak belirtelim ki *sellamnâ* redifli gazellerin hepsi *mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün* vezniyle kaleme alınmıştır.

Sellemnâ Redifli Gazeller

Bu bölümde önce son devir klasik şairlerden ardından Güney Türkistanlı günümüz şairlerinden örnekler verilecektir.

Emîrî / Emir (1787-1822)

Asıl adı Emir Said Muhammed Ömer Han olan şair, Özbek kaynaklarına göre *Emîrî* (Özbek Latin alfabesi yazımıyla *Amiriyy* “Ämiriy”)¹ mahlasını kullanılır. Eckman ise şairin mahlasını Emir olarak verir (Eckmann: 217). Ancak şairin şiirlerinde hem Emîr hem de Emîrî mahlaslarını kullandığı görülmektedir (bk. Qâdirovä). Emîrî, aynı zamanda Kokand hanıdır. Şairin hem Han olması hem de *sellemnâ* redifli gazeller yazanlar içinde en eskisi olması, bu tarzı ilk yazan olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Dedi, Yusuf körüb yarımnı cänâniñgä sällämñå,
Äni işqiğä tâqät äylägân cânîngä sällämñå.

Qâşıñ yâyi üzä çin kördi-yu cân boldı qurbâniñ
Yâji áyîngä yüz teslim u qurbâniñgä sällämñå.

Bilâlmäm gül üzä şebnemdurur yä iqđä-i pervin,

¹ Bu dönemde ele alınacak olan şairler, Sovyet öncesinde yaşamışlardır. Bundan dolayı Arapça ve Farsça olan adlar veya mahlaslar Türkiye Türkçesine göre verilmiş; ancak ayrıca içinde bugünkü Özbek Latin alfabesiyle yazımı ve bunların da 34 Harflı Türk Dünyası Ortak Alfabesiyle çevriyazısı ise tırnak içinde gösterilmiştir.

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Bunâgoşinjägi lä'l-i dur-äfsâniñgä sällämnnå.

Gülistän-ı nezâketsen bähär-ı hüsnidä göyå
Cähân oldı müttär xätt-ı räyhâniñgä sällämnnå

Xırâm etgäç läbijni günçäsi yüz nâz ilä küldi
Qädiñ näxli bile gül-berg-i xändâniñgä sällämnnå.

Bulutdur mu quyâş utrusidä körgän zämân äydîm,
Bunâgôşinjä zulf-i änber-äfsâniñgä sällämnnå.

Seni körgän mähäldä ketti huşum, qâlmâdî säbrim,
Budur gär subh-ı väslïj, şâm-ı hicrâniñgä sällämnnå.

Qâşiq birlä yüzüj körgäç Ämir insäf ilä äydi,
Yâñi äyiñ bile xurşid-i tâbâniñgä sällämnnå. (Qâdirovä: 29)

Emirî sallamnâ redifini aynı zamanda yazdığı muhammeste de kullanmıştır.

Kälâmiñ cän-fizâ, lä'l-i dür-äfsâniñgä sällämnnå,
Közüm şâbnäm tökar gül-bärg-i xändâniñgä sällämnnå.
Câmâliñ sâfhäsidä xätt-ı räyhâniñgä sällämnnå,
Üzâriñ bağ-ı cännâturdur, gülistâniñgä sällämnnå,
Qädiñ ruh-ı râvân, sârv-i xırâmâniñgä sällämnnå.

Mäsihâ günü olur lä'li- gûhär-bâriñni körsâtsâñ,
Täpär umr-i äbad gär Xîzrä räftâriñni körsâtsâñ,
Bolur âyinâ mähv nâz-ı diydâriñni körsâtsâñ,
Sävâd-ı zulf birlä nur-ı ruxsâriñni körsâtsâñ,
Degay tärsâ u momin nur-ı imâniñgä sällämnnå.

Çü boldum häm-nâşast ul sârv-i gül-ruxsâr ilä, ey çân,
Meni mäst äylädi bir sâgär-ı sâr-şâr ilä, ey çân,
Sejä dermân bu sözni däm-bä-däm täkrâr ilä, ey çân,
Vucudım kişveri icrä xâyâl-i yâr ilä, ey çân,
Köñül täxti üzä şâyistä sultâniñgä sällämnnå.

Ğâmiñ çân birlä pâymân bâglâdi, därdiñ işânmäydur,
Köñül säyd-i nigâhiñ oldı micgâniñ inânmäydur,
Neçä hüsnüñgä bâqsäm köz tämâşâdin osânmäydur,
Qädiñ çân içrä pinhân äyläsäm väsfij tügânmäydur,
İki âhu köz ilä xâyl-i micgâniñgä sällämnnå.

Qılur kåfir közünj micgân ilä târâc-ı äql u din,
Nä hacât äylämäk cävlân ilä târâc-ı äql u din,
Xäm-i zulfunj etär çävgân ilä târâc-ı äql u din,
Qılıb gisu-yi müşk-äfsân ilä târâc-ı äql u din,
Sävâd-ı çin degân zülf-i pärişâniñgä sällämnnå.

Yüz åçgäç, ey päri-ruxsârâ, äldiñ äql u huşumni
Qılıb bâgrımnı pârâ-pârâ, äldiñ äql u huşumni
Yüzüñni körsâtib yâk-bârâ äldiñ äql u huşumni
Verânçä ruxsât-i näzzârâ äldiñ äql u huşumni
Bu näyrâj ilä yüz miñ lutf u ehsâniñgä sällämnnå.

Bäländ-ıqbâlsen, ey yâxşılär xâylini dil-xâhi,
Sejä bolmış müsâlläm din u dünyâ dävlät u câhi,
Qılur ıqbâl-ı câhiñgä tâfâhür mâh-tâ-mâhi,
Ämirniñ iltifâtidin bolubsen xâlq ärâ şâhi,
Bu mânzär üzrä nâzik-tâb' mehmâniñgä sällämnnå. (Qâdirovä: 268-269)

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Âdinamuhamed Ma'den (1761-1838)

Özbek Türkçesi ve Farsça şirler yazan Ma'den'in (Özbek Latin alfabesi yazımına göre Ma'dan "Mä'dän") de sellemnâ redifli gazeli bulunmaktadır.

Cekib qâtlimgä sâf ul xäyl- i mucgâniñgä sâllämnnâ,
Köñül şäm' in yârutgäy, zäxm- i päykâniñgä sâllämnnâ.

Väfâ räsmîn tûzüb, nâ-åşnâlıq şevâsin buzğân,
Câträdin yüz öögürgân ähd u päymâniñgä sâllämnnâ.

Câhân çün külbü- i ättâr yäjlığ ätr-bez oldı,
Äbir-âmiz zulf- i änbar-äfsâniñgä sâllämnnâ.

Men-i Mäcnun² kibi nâ-kâmä in'âmiñ nisâr et kim,
Fäläq şâhi degäy räşk ilä ehsâniñgä sâllämnnâ.

Sämâdin tâ sämäkkä pârtäv- i hüsnij bolub lâmi',
Bu közgü üzrä äks- i mehr- i ruxsâriñgä sâllämnnâ.

Ämiriy gülşân- i näzmidä äfgân äylä kim Mä'dän,
Degäy bûlbûl nävâ u sävty ilhâniñgä sâllämnnâ. (internet: 1)

Üveysî / Veysî (1779 – 1845)

Asıl adı Cihân (Özbek Latin yazımıyla Jahon "Câhân") mahlası ise Üveysî'nin (Özbek Latin yazımıyla Uvaysiy "Uväisyiy") de (1779 – 1845) sellemnâ redifli gazeli bulunmaktadır. Üveysî, yukarıda zikredilen Kokand hanı Emir Ömer Han yani Emîrî'nin sarayında yaşamıştır. Dolayısıyla bu şairin de Emîrî'den etkilenerek sellemnâ redifli gazel yazmış olması güclü bir ihtimaldir.

Körüb ul dâna-yi xâlinj, dedim: "Dâmiñgä sâllämnnâ!"
Nigâhiñ qätl etär, ul çâşm-i bâd-gâmiñgä sâllämnnâ!

Mäsihâ iktisâb äylär ekân lä'l-i läbiñdin kim,
Sözüñ miñ cân berür bir dämdä, ul kåmiñgä sâllämnnâ!

Oşäl äbru hilâliñ iydi ruxsâriñdä körsäm men,
Ki qurbân äyläräm cânimni, äyyâmiñgä sâllämnnâ!

Vucudim icrä cânim ortänur fânuş şäm'idek,
Çärâgiñ etmägil där-kâr, ul şâmiñgä sâllämnnâ!

Közüm häl boldı köz tutmâqdä tâ yolinjä, ey qâsid,
Deräm hâr kün tuyässär yokdu, päygâmiñgä sâllämnnâ!

Tägâfil qilmä, ey såqiy, bugün xun-i cigär såğär,
Yutärmän täşnâlikdin hâr nädür, câmiñgä sâllämnnâ!

Uväisyiy , qâfiyä tâj olsä häm, mäzmun-ı mäh-vâşdin,
Xâyâlin mähkäm et, äygil ki : "Ehrâmiñgä sâllämnnâ!" (Qâsimov - Vâlixânov :166)

Muhammed Rızâ Âgehî (1809-1874)

² Bu gazeli aldığımız kaynakta bu misra "Meniñ Mäcnun" olarak geçmektedir. Burada muhtemelen dizgi hatası söz konusudur.

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Asıl adı Muhammed Rızâ olan son devrin onde gelen şairlerinden Hive muhitinden Âgehî'nin (Özbek Latin alfabesi yazımına göre Ogahiy "Âgähiy") de sellemnâ redifli gazeli bulunmaktadır.

Ålur här lähzä yüz cân çäşm-i fättâniňğä sällämнå,
Tökär här dämdä miň qânñ tiyğ-i mucgâniňğä sällämнå.

Cähân bâzâridä sindurdı yâqut u gûhär qâdrın,
Dür-äfsân nuqtâ birlä lä'l-i xândâniňğä sällämнå.

Äsir äyläb kämändiňğä pârişân köjlüm etdi câm',
Musâlsäl hälqä-i zulf-i pârişâniňğä sällämнå.

Yüziňdin zärräcä pârtäv yetişkäç tiyrä kûlbämğä,
Yârutdı häcr şâmin mehr-räxşâniňğä sällämнå.

Sihi-qädlärni qumrı yâňlığ etdi işqidä nâlân,
Näzâkät bâgidä sârv-i xirâmâniňğä sällämнå.

Ägär körsä edi Yusuf mälâhâtlig cämâliňji,
Der erdi sidq ilä: "Ruxsâr-i tâbâniňğä sällämнå".

Lâbiň şirin täkâllumdin ölüknî tırgızıb äylär,
Suxänvär toti-åsâ şäkkâristâniňğä sällämнå.

Çü ehsân näqdini såçdiň cähâňğä gänc-i lutfiňdin,
Bârî xâlq oldı bändäň, näqd-i ehsâniňğä sällämнå.

Riyâ u ucb birlä bir sürük câhilni, ey zâhid,
Muti' u muxlis etdiň, mäkr u dâstâniňğä sällämнå.

Urib däm ğayb sırridin häm etküň dä'vâ-yi imân,
Bu yâňlığ küfr birlä turğan imâniňğä sällämнå.

Cekärsän, Âgähiy, tün-kün ul ây cävr u cäfâsını,
Bu qâttiğ mehnât içrä çıqmäňğän cânıňğä sällämнå. (Kârimov: 90)

Âgehî hemen aşağıda ele alınacak olan Fîrûz'un aynı redifli gazelini tahmis etmiştir.

Täningä berdi cân lä'li şäkär-bârïňğä sällämнå,
Közümni râvşân etti, nur-i diydâriňğä sällämнå,
Muqäyyâd qıldı köjlüm, zulf-i pur-târiňğä sällämнå,
Nigârâ, âldı huşim, tärz-i räftâriňğä sällämнå.
Yârutdı tiyrä kûlbäm, şäm'-i ruxsâriňğä sällämнå.

Tilâb lutfiň, tutdım umrlär köyiň ärâ mânzil,
Vucudım tufrâq oldı, bolmâdı bu mätlâbim hâsil,
Târâhhum äylä bu hâlimğä, ey be-bâk sângin-dil
Îşim qâtil közij be-dâdîdin bolmuş bâse müşkil,
Îcib qânimnî, toymâs çäşm-i xun-xârnâňğä sällämнå.

Visâliň tâlibidür âläm içrä kâfir u mo'min
Emâslär, lâhzæ işqıň cäfâ u cävridin emin,
Ägärçi olgusidür bârçä yüz mehnât bilä, lekin
Lâbiň sözdin berür cân olğan elgä därd-i işqıňdin,

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Rävân-pärvâr³ läb u cân-bâxs güftâriňgä sällämnnâ.

Fuzunrâqdur ädäddin incs-i väslînjniç xäridârı
Bu sävdâdä berür cân näqdini xursänd olub bârı,
Munâsibdür âlär xâlıqä qılsäj râhm izhârı,
Hämä ısq ählidür, ey muğ-bâçä, zulfiq giriftârı,
Bârı din ählimi bând etti, zunnâriňgä sällämnnâ.

Väfâ yolın tutub, dil-colıq otın bärqıtâz äyläb,
Yetüşdiç külbämä lutfij köb u qâhrını åz äyläb,
Vä lekin hiylä-pärvär nuqtä birlä sär-fârâz äyläb,
Dediç: “Lutf äylägüm”, öltürdiç ämmâ neçä nâz äyläb,
Ägär lutfij bu ersä, căvr u åzâriňgä sällämnnâ.

Tilärmän bändälik qânmını köyijdä niyâz etsäm,
Bâşımnı åstâniç säcdäsidin sär-fârâz etsäm,
Vâle mäqbuliñ olmäs umrlär mundâq nämâz etsäm,
Qilursän nâz ägär mân här neçä ärz u niyâz etsäm,
Sitämgär mäh-vâşâ, bu næv’ ätvâriňgä sällämnnâ.

Mudâm et, Âgähiy, bir lâhzä tînmäy qädd u zulfin väsf,
Köjülni xuş tutub, qıl oynäy-oynäy qädd u zulfin väsf,
Ki, yetgäy mäqsädigä kim ki qılgäy qädd u zulfin väsf,
Säňâ Feruz olub bâht etgäy qädd u zulfin väsf,⁴
Bu yânlıq tâb’-i nâzik birlä aş'âriňgä sällämnnâ. (Dâlimov: 89-90)

Muhammed Rahimhan Fîrûz (1845 – Xiva - 1910)

Asıl adıl Muhammed Rahimhan olan şair Fîrûz (Özbek Latin alfabesi yazımıma göre Muhammad Rahimxon Feruz “Muhämmäd Rähimxân Feruz”) Hive edebî muhinde dünyaya gelmiştir. Fîrûz da aynı zamanda han olan şairlerdendir. O dönemde Hive muhitine yön veren Muhammed Rızâ Âgehî, aynı zamanda Fîrûz'un da mürebbisidir.

Nigârâ, âldı huşım, târz-i räftâriňgä sällämnnâ.
Yârutdı tiyrâ külbäm, mehr-i ruxsâriňgä sällämnnâ.

İşim qâtıl köziñ be-dâdîdin bolmuş bâse müşkil,
Îcib qânmını, toymas çäşm-i xun-xâriňgä sällämnnâ.

Läbiñ sözdin berür cân ölgän elgä därd-i ısqıñdın,
Rävân berür läb u cân-bâxs güftâriňgä sällämnnâ.

Hämä ısq ählidür, ey muğ-bâçä, zulfiq giriftârı,
Bârı din ählimi bând etdi, zunnâriňgä sällämnnâ.

Dediç: “Lutf äylägüm”, öltürdiç ämmâ neçä nâz äyläb,
Ägär lutfij bu ersä, căvr u åzâriňgä sällämnnâ.

Qilursän nâz ägär mân här neçä ärz u niyâz etsäm,

³ İsmâilova'da bu kısım "rävân berür" şeklinde geçmektedir (İsmâilova: 90).

⁴ Bu misra da İsmâilova'da "Feruz olub bâxt etdi ul ây qâddı, zulfin väsf," şeklinde geçmektedir (İsmâilova: 90).

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Sitämägär mäh-väşå, bu näv' ätvâriňgä sällämnnå.

Feruz olub bäxt etdiň ul ây qäddi, zulfin väsf,
Bu yäňlığ täb'-i názik birlä äş'ärliňgä sällämnnå. (Dálımov: 89-90)

Evez Öter (1884-1919)

Hive edebî muhitinin onde gelen şairlerinden olan Evez Öter'den (Özbek Latin alfabesi yazımıma göre Avaz O'tar "Äväz O'tar") Eckmann, İvaz Otar diye bahsetmektedir (Ekman: 229). Evez, de sellemnâ redifli gazel yazmıştır.

Ölükkä cân berür cân-bäxs güftâriňgä sällämnnå
Mämät äylär tirikni çäşm-i xun-xârinjä sällämnnå

Cähân dilbärläri gär körsä ruxsâr-ı cähân-tâbiň
Bolub häyrân, der erdi bârı diydâriňgä: Sällämnnå!

Tüşüb zärrä kibi pârtâv ruxiňdin häcr şâmidä
Munävvär qıldı çäşmim, mehr-i ruxsâriňgä sällämnnå!

Gül özni târk qılğay uyälgändin çämän icrä,
Deyüb qäddijni körgäç: Sävr räftâriňgä sällämnnå!

Yetär uşşaq eligä uşbu saät cävr u åzâriň,
Äyä mähbub-ı mäh-väş, cävr u åzâriňgä sällämnnå!

Qäyu şâirdä bârdur böylä täb'-i tez u næzm-i xuş,
Äväz bu täb'-i teziň birlä äş'ärliňgä sällämnnå! (Yusupov – Rähmânov: 144)

74

Dîvânî (1887-1938)

Asıl ismi Muhammed Kâmil İsmâîl Dîvânoğlu olan Dîvânî (Özbek Latin alfabesi yazımıma göre Muhammadkomil Ismoil Devon o'g'li Devoniyy "Muhämmädkâmil İsmâîl Devân oğlu Devâniyy") de Hive muhitindendir. Bir müddet Fîrûz'un sarayında kâtiplik yapan şair, klasik dönemden günümüz Özbek Türkçesine geçiş yapıldığı süreçte yaşamış; ancak klasik tarzda eserler vermiştir. Dîvânî'nin de sellemnâ redifli gazeli bulunmaktadır.

Figâr etgân köjülni tiyr-i mücgâniňgä sällämnnå,
Cähângä fitnä sâldı çäşm-i fättâniňgä sällämnnå.

Sârâsâr şävqidin qân äylägän äfgâr köjâtumni,
Qızıl gül günçäsi dek lâ'l-i xândâniňgä sällämnnå.

Tärähhum qilmädij dedim sänjä kim şärh-i hålimni,
Degäy här kimsä körsä çıqmäğân câniňgä sällämnnå.

Qılıb qätl işq elini zulm u bedâd äylädiň bunyâd,
Cähân bostânidä, ey şox sâmâniňgä sällämnnå.

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Köñüldin săbr u årämim pärişän äylädi åxır,
Tâj ermäs gär desäm zulf-i pärişanıňgä sällämnnå.

Cu ävväl ähd-i mä'şuq äyläbân soŋ miŋ cäfâ qildi,
Mäjä yâlgändin etgän ähd u päymâniňgä sällämnnå.

Firâqı şiddäti şärhini devâniňgä ber târtib,
Degäy, Devâniyâ, näzm ähli devâniňgä sällämnnå (Devâniy)

Güney Türkistanlı Günümüz Özbek Şairlerinde Sellemnâ Redifli Gazeller

Güney Türkistan'da yani Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Özbek şairler hâlen dahi Batı tarzı yanında büyük ölçüde klasik geleneklere uygun eserler yazmayı sürdürmektedirler. Bu şairlerin de *sellemnâ redifli* ve 4 mefâilün vezninde gazelleri olduğu görülmektedir. Bu bölümde doğum sırasına göre aşağıdaki şairlerin *sellemnâ redifli* gazelleri verilmiştir: Äzîmiy Särpuliy (1897-1991) Äbdulhâmid Âgäh (1931-2006) Äbdulhâkim Şär'i Cävizcâniy (doğ. 1935), Muhâmmâd Ämin Mâtîn-i Ändhôyî (doğ. 1940), Muhâmmâd Râfiq Qâdiriy (doğ. 1978). Kısa bir dönem içinde bu kadar çok şairin *sellemnâ redifli* gazel yazmış olması, araştırıldığı takdirde başka şairlerin bulunabileceğinin işaretidir.

Not: Arap alfabesi kullanan Güney Türkistanlı Özbeklere ait bu metinler, Özbekistan'da kullanılan yazımı uyarlanmıştır.

Äzîmiy Särpuliy (1897-1991)

Güney Türkistan'dan (Afganistan) ilk örnek, asıl adı Kadı Muhammed İsmail oğlu Elhâc Kari Muhammed Azim olan *Äzîmiy*'e aittir. Geçtiğimiz yüzyılda yaşayan şair, klasik tarzda eserler vermiştir.

Mäni qıldı kâbab ul xâl-ı ruxsarıňgä sällämnnå
Dilimni étdi ğârât çâşm-i xummâriňgä sällämnnå

Äcâb bir dîlbâr-i şirin şux-i nâzânindursân
Nêçük väsfîj qiläy bâşdin äyâğ bâriňgä sällämnnå

Sözinj Îsâ dämidek murdâ tângä cân ätâ qılğay
Lâb-i şirin-i cân-bâxş-i şâkâr-bâriňgä sällämnnå

Xırâmiň körsä här yâş u qäri bolğay giriftarïj
Qädiň tâvusdek mästânâ räftâriňgä sällämnnå

Çékip işqiňdä zâhmât hâl-i zârim köb xârâb oldi
Demâssän munçä çékkân rânc u âzâriňgä sällämnnå

Äzimiň şair-i şirin-suxän bu äsrda sândursân
Oqub köögän kişidir äytgän äş'âriňgä sällämnnå (Qarash: 29)

Äbdulhâmid Âgäh (1931-2006)

Şiirlerinde Âgäh mahlasını kullanan Äbdulhâmid, Güney Türkistan'da yaşamış Özbek şairidir. Âgäh klasik tarzda eserler vermiştir. Âgäh'in de *sellemnâ redifli* gazeli aşağıdadır.

Muqâvväs qâşläriňdän örgiläy, nâzingä sällämnnå,
Sénij husniňni årttirgân sär-andâziňgä sällämnnå.

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

İtäbiŋ äyn-i lutfiñdur, demäsmän åz väyå köpdür,
Tälattuf qilgil, äy dilbär, köp u åzingä sällämna.

Bâşinqdän tå åyâğıŋ náz u istiğnå ekän, bildim,
Äcäb şuhrät qâzângän husn-i mumtâzingä sällämna.

Sähid olmäy séniŋ nâziŋ oqıgä kim bolur åşıq,
İki ya dék qâşin ol nâvâk-i ändâzingä sällämna.

Tärähhum qıl déb étdim ärz-i mätläb, milgräb küldi.
Dédim Ågäh, tämännå étgän åvâzingä sällämna! (Abdulhämîd Ågäh: 1)

Äbdulhâkim Şär'i Cävizcâniy (doğ. 1935)

Şiirlerinde *Şär'i* mahlasını kullanan Äbdulhâkim Şär'i Cävizcâniy de *İkki Aq Qâz* ismini verdiği *sellemnâ* redifli gazel yazmıştır.

İkki Aq Qâz

Köñül åvlär köziŋ imâ bilän nâziŋgä sällämna
Dudâğıŋ cân bâğıslâr äy gül, i'câziŋgä sällämna

Yûräk oynär, köñül söylär, cähân küydän tolär birdän,
Külüp söz bâşlâsâj, äfsunli åvâzingä sällämna

Nâzâkât birlä başlab söz, tügätdiŋ işvälär birlän
Bâlâğät bâbida äncâm u ågâziŋgä sällämna

Muhâbbât tuygusın här qânçä kim bizdän yâşursäj häm
Köziŋ izhâr étär, bu ikki ğâmmâzingä sällämna

Tün ü kün köñül tinmäy uçär köksîŋ hävâsidä
Qânât bârgân köñulgä ikki åq qâzingä sällämna

Boyiŋ körsât sâhâr sâhiy qâdlârgä bâr içrä xirämân äylâb
Körib Şâr'iy désün: sârv-i sâr-äfrâzingä sällämna (Äbdulhâkim Şär'i Cävizcâniy: 15)

Muhâmmäd Ämin Mâtîn-i Ändhôyî (doğ. 1940)

Şiirlerinde *Mâtîn* mahlasını kullanan Muhâmmäd Ämin Mâtîn-i Ändhôyî, günümüz Güney Türkistan (Afganistan) Özbek şiirinin onde gelen temsilcilerindendir. Mâtîn-i Ändhôyî yalnızca kendisi yazmamış, çevresinde şiirle uğraşanlara yol göstermiş, birçok şairin eserlerinin yayılanmasından öncü olmuştur. Mâtîn-i Ändhôyî'nin de *sellemnâ* redifli iki gazeli bulunmaktadır.

Sêvgi Bali

Muhâbbât täxtiniŋ sultânisän, nâziŋgä sällämna
Köñül mulkini täsxir étdiŋ ändâzingä sällämna

Lâtâfât bâğida çékdîŋ älf dék cân ara qâmât
Sehiy-qadlâr barı dér sârv-i tânnâzingä sällämna

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Sorärdim sèvgi balin xåldék ot içrä ortändim
Dudağıñ qaytädän yäşnätdi i'câzinqä sällämnnå

Qaşıñ imäsi birlä äylädim méhräbigä säcdä
Bu fätvânı yüritgän işq-i däm-sâzinqä sällämnnå

Täkällum çagi cån bërgüçi èrnijdän şäkkär tamgäy
Hälâvätädän tolä läzzätli åvâzingä sällämnnå

Né lutf érdi täbibim, sän uçuğ çıqqan läbim sordıñ
Unutdim ağrıım, lä'l-i fusûn-sâzinqä sällämnnå

Yolindä sädqa äyläb cån, şähâdât rutbäsïn tapdim
Mujädän tiğ çékkän fävc-i sär-bâzinqä sällämnnå

Quçib gäh zulfugä gül dék yüzij husniñni artırdı
İpi muşk ilä yoğrılğän särändâzingä sällämnnå

İki ay dék qaşınıj väsfigä mävzün ğazäl yazdım
Oqıb dêrlär Mätin, fikr-i fälük-tâzinqä sällämnnå (Tolkun: 105)

Şair ikinci *sellemnâ* redifli ikinci şiirini yurttaşı günümüz Özbek şairlerinden Äzimiy'e ithafen yazmıştır. Ancak şair bu şiirinde mahlasını belirtmemiştir.

Uluğ şair, Äzimiy täb-i sär-şâriñgä sällämnnå
Bälâğät bağıni yäşnätgän äfkâriñgä sällämnnå

On ékki yâşgä yétmäy hifz étdiñ Häq kälâmini
Tilâvât äylägän lä'l-i guhär-bâriñgä sällämnnå

Bilim-dân kimsälär ållidä käsb-i mä'rifât äyläb
Gözäl mäzmun yärätdiñ fikr-i bédâriñgä sällämnnå

Yazursän né ciraylı näsh u nästâ'liq uslubin
Qälämdän uşbu tâmgän muşk-i tâtâringä sällämnnå

Suhän bâzmidä tänburıñ nävâsin istâyür köñlüm
Muhâbbât nägmäşini küylägän târiñgä sällämnnå

Vätän ählin määrif gülşänidä târbiyat äyläb
Mubârâk väyägä yétküzdiñ, isâriñgä sällämnnå

Äruz u qâfiyä birlä müämmâgä tävânâsän
Bu sän'ätdän tolä läzzätli guftâriñgä sällämnnå

Büyük Béldildän ilhâm algän äbyâtingä mir tâhsin
“Nävâiy” târzin izläb yazgän äş’âriñgä sällämnnå

Muämmâ bâbıdä yazgän risâlaj änçä zébâdur
“Äzimiy” tuhfâsi åtli bu şâh-kâriñgä sällämnnå

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Atıj söz riştäsigä incu dék ränå çizilgändur
Häzäfdän él kéçib dér, durr-i şäh-vâriñgä sällämnnå (Tolkun: 106)

Muhämmäd Räfik Qädiriy (doğ. 1978)

Güney Türkistan'ın genç şairlerinden *Muhämmäd Räfik* şiirlerinde *Qädiriy* mahlasını kullanmaktadır. Şairin, *Uluğ Şâir* adını verdiği şiirini, *sellemnâ* redifli gazeller tarzında Nevâî'ye ithafen yazmıştır.

ULUĞ ŞÂİR

Nävâiy éy uluğ şâir büyük nâmîngä sällämnnå
Bu äş'âriñgä tâhsin u bu in'âmiñgä sällämnnå

Yâzib bës gäncni sén ikki yıldä sârfirâz oldïj
Nizâmiy xâmsâsidän âlgân ilhâmiñgä sällämnnå

Tüzib Türkiy tilidä tört devâniñni şân tâpdij
Qâsidä mäsnävi dék yazgân ärqâmiñgä sällämnnå

Mâdâdiñdän tâmïbdur sâfhälär üzrä zär u gävhär
Häqiqâtðän gäpurgân türli pâygâmiñgä sällämnnå

Bérür ilhâm şé'rij *Qädiriygä* éy uluğ üstâd
Ol ézgü ruh-bäxş ilhâm u ifhâmiñgä sällämnnå (Qarash: 95- 96)

Sellemnâ redifli gazelin başlangıcı

Son dönem klasik şairlerin hemen hepsinin etkilendikleri şairlerin başında *Nevâî*, *Fuzulî*, *Babür* gelmektedir. Oysa elimizdeki 1972'de basılan *Nävâiy Äsärläri Luğäti Älişer Nävâiy Äsärlärining On Beş Tomligigä İllâvâ*, 1983-1985 yılları arasında basılan 4 ciltlik *Älişer Nävâiy Tilining İzâhli Luğäti* (I. II. ciltler 1983, III. cilt 1984 ve IV. 1985) ile 1993'te basılan *Nävâiy Äsärläri Üçün Qisqäçä Luğät*'te bu kelime yer almamaktadır. Keza Babür'un divanında da bu kelime geçmez. Aynı durum Fuzulî için de söz konusudur.

Nevâî öncesi ve Nevâî devrinde görülmeyen sellemnâ redifli gazeller bizim tespitimize göre Kokand hanı ve şirlerinde Emîrî mahlasını kullanan Ömer Han ile başlamış görülmektedir.

Hokand edebî muhîtinden Ma'den'in, *sellemnâ* redifli gazelinin aşağıdaki son beytinde Emîrî'den etkilenederek bu gazeli yazdığını işaret edilmektedir.

Ämiriy gülşän- i näzmidä äfgân äylä kim Mä'dän,

Degäy bülbül nävâ u sävty ilhâningä sällämnnå. (internet: 1)

Üveysî / Veysî'nin gazelindeki aşağıdaki beyti Emîr'in gazelindeki ilgili beyitle karşılaştırıldığımızda etkilenenmenin yönü açıkça görülmektedir.

Emîrî

Qâşiq yâyi üzä çin kördi-yu cân boldı qurbâniñ
Yâjni áyîngä yüz teslim u qurbâniñgä sällämnnå.

Kaşin yayı üzerinde kavisi (hilâli) görünce can kurbanının oldu, yeni ayına yüz defa teslimim ve

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Kurban Bayramı'na "Aşk olsun!"

Üveysî

Oşäl äbru hilâlij iyd-i ruxsârijdä körsäm men,
Ki qurbân äyläräm cânimnı, äyyâmînğä sällämnâ!

O kaşının hilâlini yüzünün bayramında
görünce ben canımı kurban ederim, senin bu
kutlu bayramına selam olsun!

Aynı şekilde Hive muhîtinin güçlü temsilcisi Âgehî'nin de sellemnâ redifli gazelinin aşağıdaki beyti Emîr'den (Ömer Han) etkilendiğini açıkça göstermektedir.

Emîr

Dedi, Yusuf körüb yârimmi cänâniñgä sällämnâ,
Äni işqîğä tâqât äylägân câniñgä sällämnâ.

Güzellik timsali Hz. Yusuf yârimi görünce
"Sevgiline aşk olsun!" dedi. Onun aşkına takat
eyleyen canına "Aşk olsun!" dedi.

(Âgehî)

Ägär körsä edi Yusuf mälâhâtlıq cämâlını,
Der erdi sidq ilâ: "Ruxsâr-i tâbâniñgä sällämnâ"

Eğer Hz. Yusuf o güzel yüzünü görseydi
gönülden "Nur saçan yüzüne maşallah!"

Ünlü Özbek halk destancısı Muhâmmâdqul Câmrâd oğlu Polkân'dan (1874-194) derlenen Göroğlu destanın "Gülnâr Pâri" bölümündeki Sellemnâ redifli şîirdir. Polkân'ın okuduğu varyanttaki Sällämnâ redifli şiir 4+4 hece vezniyle söylenmiştir.

Änä Göğlibek Märçân pärigä qärâb bir gäp
äytäväpti, kötärmälâb:

İşte Göroğlu Beğ Mercan Peri'ye
bakarak bir söz söylüyor, [ondan]
aktararak:

Åtä-enäñgä sällämnâ,
Qıptı åtäj seni mullâ,
Åtä-enäñgä sällämnâ!

Atana anana aferin,
Baban seni medresede okutmuş,
Atana anana aferin!

Gäplâriñdän köçlim toldı,
Seni Râzzâq yolgä såldı,
Åtäj bizimän dost boldı,
Enäj qäytib mullâ qıldı,
Özginäjni tillâ qıldı,
Äytgân söziñgä sällämnâ!
Xäfâ bolmä, kelin boldıñ
Qâşı köziñgä sällämnâ!

Sözlerinle gönüm huzur buldu,
Seni Rezzâk gönderdi,
Baban bizimle dost oldu,
Anan bir şekilde seni okuttu,
Bizzat seni altın yaptı,
Söyledigin söze aferin!
Darılma, gelin oldun,
Kaşına gözüne aferin!

Öziñgä Şâdmânbek bändä,
Yäxşî söz åp keldij bundä.
Qılmâ bizlärni şärmändä,
Äytgân tiliñgä sällämnâ!
Ölmey bârsäm Türkmen elgä,
Toylär qläyin be näxât.
Gäpirgân gäpiñgä sällämâ!

Sana Şâdmân Beğ bendedir,
İşı söz getirdin buraya.
Yapma bizi aleme rezil,
Söyleden diline aferin!
Ölmeyip de gidersem Türkmen iline,
Dügünler yapayım ???
Söyledigin sözüne aferin!

Şâdmân xızmâtkâr öziñgä,
Râzimân äytgân söziñgä,
Câñi bändädir köziñgä,
Seniñ äqlingä sällämnâ!

Şâdmân hizmetkârdır sana,
Raziyim söyledigin sözüne,
Canı kuldur gözüne,
Senin aklına aferin!

Åtämän enäj ölmäsin,
Qıptı özgigâjni mullâ,
Bâsgân iziñgä sällämnâ!

Atan ile anan ölmesin,
Bizzat seni okutmuşlar,
Attığın adımina aferin!

Xop täxlik bolgâniñgä,

Çok kat kat olmana,

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Yäxşı xätni ålgäningä,
Neçä mäqämä gäplär bilän,
Rähmät, bundä kelgäningä,
Båsgän iziñgä sällämna!

Märtäbäñiz ziyâd boldı,
Gäpiñjizdän köjlim toldı,
Eğäm sizni yolgä sâldı,
Şâdmânbek xızmâtkar boldı,
Seniñ eriñgä sällämna!

Xop yäxşı sözlärni äytdiñj,
Hämmä ådämni bälqitdiñj,
Här bir hâlingä sällämna!
Läbdä bâliñgä sällämna!
(Säidov –Husainovä: 141)

*Iyi mektubu almana,
Türlü usuldeki sözlerinle,
Teşekkürler, buraya gelmene,
Bastiğin adimina aferin!*

*Mertebeniz ziyade oldu,
Sözlerinizden gönlüm doldu,
Rabb'im sizi yola saldı,
Şâdumân Beğ hizmetkâr oldu,
Senin erine aferin!*

*Çok iyi sözleri söyledin,
Bütün herkesi aydınlatın,
Her bir haline aferin!
Dudağındaki balına aferin!*

Göründüğü üzere *sällämna* redifli şiirler Özbek halk destanlarında da mevcuttur. Bu sebeple söz konusu redifin ilk defa halk destanlarında mı yoksa klasik şiirde mi kullanıldığı meselesi üzerine kesin hüküm vermek zordur. Klasik şairlerin halk şiirinden, halk şairlerinin de klasik şiirden etkilendikleri bilinmektedir.

Nevâî'nin *Mîzânü'l-Evzân*'ında *tuyug*, *koşuk*, *urguştek*, *çenge*, *ozmag*, *buday-buday*, *türkî* gibi değişik Türk topluluklarındaki sözlü edebiyat ürünlerinden bahsetmesi, onun halk edebiyatından haberdar olduğuna ve eserine alacak ölçüde mühim gördüğünde delalet eder. Bu konuda Übeydi'nin (1487-1539) günümüz Özbek düğünlerinde hâlen dahi söylenen *yar-yar* türküsü tarzında gazeller yazması Doğu Türk sözlü edebiyatının klasik şairlere etkisinin belki de en güzel ve somut örneğidir. Keza bu türküden Babür de "Aruz Risâlesi"nde söz etmektedir.

Buna mukabil başta Nevâî, Babür, Meşreb olmak üzere klasik döneme ait şairlerin eserleri Özbek halk ozanları tarafından bestelenerek okunmuştur. Dolayısıyla *sällämna* redifli gazellerde hangi kesimin öncü olduğunu söylemek zordur.

Sonuç

Timur'dan sonra büyük ve güçlü bir devlet kuramayan Türkistan Türklüğü, edebî muhit meselesinde de aynı durumu sergiler. Anadolu'da görülen halk edebiyatı ile Divan edebiyatı ayrışması klasik Doğu Türkçesinde Anadolu mikyasında görülmez. Klasik şairler sözlü edebiyattan, halk ozanları yani bahşilar da klasik şairlerden etkilenmişlerdir. Göroğlu destanının ilgili bölümü Sovyet döneminde derlenmiştir. Ancak bu destanın tarihî geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Dolayısıyla Emîri' acaba bu destanı dinledi ve bundan etkilenderek sellemnâ redifli gazel mi yazdı? Yoksa bahşilar, Emîri'nin *sellemnâ* redifli gazelinin devirdaşları ve hemen sonrakileri çok etkilemesi sonucu yazılan gazellerden etkilenderek Göroğlu destanına mı eklediler? Bunların cevabı kesin değildir.

Ancak *sellemnâ* kelimesinin aslında Arapça olması ve Arapçaya bilhassa klasik tarzda eser veren şairlerin vakıf olması düşünüldüğünde bu tarzdaki ilk şiirin - yaşadığı yıllar da dikkate alındığında - Emîri'nin yazmış olması ihtimalini güçlendirmektedir.

I.ULUSLARARASI ALİ ŞİR NEVAİ ÖZBEK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Bu gazellerden hareketle son devir klasik şairlerinin taklit ettikleri geçmişin büyük şairlerinin söylemediği bir âhenk unsuru bulmuşlardır. Üstelik bu âhenk unsuru, özellikle son iki yüzyılda yaşayan ve gazel yazan şairlerin bir çوغunu etkilediği görülmektedir. Güney Türkistan'da günümüz şairleri dikkate alındığında bu etkini hâlen dahi sürdürdüğü söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Äbdülhakîm Şär'i Cävzcâniy (2009) *Yüräk Sirläri*. Kâbil: Äfğân Mäsläk Bâsmäxânası.
- Äbdülhämîd Âgäh (2012) *Ärmânlâr Küyi*. Hazırlayan: Muhämmed Ämin Mätîn-i Ändhöyi – Gulâm Säxi Väkilzâdâ. Mäzârişârif: Dôstân Bäsmäxânası.
- Ateş, Ahmet – Abdülvehhâb Tarzî (1962). *Farsça Gramer*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi
- Dâlimov, Subutây (1972). *Muhämmed Rizâ Mirâb Erniyâzbek Oğlu Âgâhiy Äsârlâr II Cild Devân Dâvâmi*. Taşkent: Ğäfur Gülâm.
- Devâniy http://www.ziyouz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=7922 27.20.2018
- Eckmann, János (1996). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya. Ankara: TDK.
- Erkinov, Sâdîr – Quvâmiddin Munirov – Şârifiddin Eşânxocâyev (1988). *Xämzä Häkimzâdâ Niyâziy Tolâ Äsârlâr Toplämi Birinci Tom Devân*. Taşkent: Fân.
- İsmâilovâ, Gülsârâ (1991). *Muhämmed Râhimxân Feruz Ne Boldı Yârim Kelmâdi*. Taşkent: Ğäfur Gülâm.
- Kârimov, Gülâm (1971). *Muhämmed Rizâ Mirâb Erniyâzbek Oğlu Âgâhiy Äsârlâr I Cild Devân*. Taşkent: Ğäfur Gülâm.
- Xocâyeva Nâzimäxân – Färâğätxân Xocâyeva (1992). *Çustiy Güldästâsi*. http://n.ziyouz.com/books/uzbek_zamonaviy_sheriysi/Chustiy.%20Devon.pdf 12.03.2018
- Mä'dän: http://www.ziyouz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=6954&Itemid=99999999 12.01.2018
- Öztürk, Rıdvan (2014). *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*. Konya: Palet
- Qarash, M. Yaqub (2015). *1900-2000 Yılları Arasında Güney Türkistan (Afganistan)'da Özbek Türkçesiyle Yazan Şairler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Qâdirova Mâhbubâ (1980). *Nâdirâ Şe'riyâtidân*. Taşkent: Özbekistân KP Märkâzi Komiteti.
- Qâsimov, İmâmmiddin - Ämânnillâ Vâlixânov (1983). Uväysiy Köjü'l Gûlzâri. Taşkent: Ğäfur Gülâm.
- Tolkun, Selahittin (2016). *Afgan Türkistani Edebiyatından Örnek Bir Şahsiyet: Üstad Metin -İnceleme-Şiirler-Sözlük*. İstanbul: Kitabevi.
- Yusupov, Yunus – Vâhâb Râhmânov (1984). *Ävâz Säylänmä*. Taşkent: Ğäfur Gülâm.